

DŁOŃ (103) *sb f*

dłón (17), dłoń (1); dłón *SienLek* (3), *GrzepGeom*, *Strum*, *Oczko*, *KochPhaen*; dłón : dłoń *Mącz* (10 : 1); dłón- (16), dłón- (7); dłón- *KochFr*, *KochPhaen* (2); dłón- *GrzepGeom* (3), *Oczko*; dłón- : dłón- *Mącz* (13 : 3).

sg *N* dłón (34). \diamond *G* dłoni (8). \diamond *A* dłón (19). \diamond *I* dłonią (13). \diamond *L* dłoni (4). \diamond *pl N* dłoni (5) [w tym: (obie)dwie dłoni (3)]. \diamond *G* dłoni (8), dłón (1) *PatKaz III*. \diamond *A* dłoni (7) [w tym: dwie dłoni (5)]. \diamond *I* dłońmi (2). \diamond *L* dłońmi (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z tych samych przykładów) – XVIII w.

1. Część górnej kończyny ludzkiej od napiętko do końca palców; także wewnętrzna strona tej części ręki; palma *BartBydg*, *Murm*, *Mymer*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *vola* (manus) *BartBydg*, *Murm*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *hir* *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *manus* *BartBydg*, *Mącz* (59) : Trzecia [rana] ku lokczewy za dłonią *ZapWar* 1550 nr 2674, 1521 nr 2271; *BartBydg* 77, 105v, 173; *Murm* 59, 63; *Mymer*¹ 23; Tak [położ] iżeby pirwży palecz brzufzczem leżał na podle same⁸⁰ łtawu dłoni kofci *FalZioł V* 12v; Dłón łzyroka á głęboka dobrze, znamionuie długi żywot *GlabGad P2*, P2; potym nowo święcony *Kxiądz*/ iednę rękę zdrugą łpołem złożywłży dłoni rosłszerzy *KrowObr* 123v, 123v; *PLeban* kiedy dziecię krzcłł/ chciał mu oczy mázác/ Plunął ná dłón á bábie kazál prochu podác. *RejFig Dd7*; *duplices palmae*, *Obiedwie dłóni*/ *Albo wełpołek złożone ręce*. *Mącz* 306a, 156c, 174b, 274a, b, 505c (9); przyłóż [czosnek] ná kthorą rękę chcelz/ pod koftkę/ gdzie łye dłón kończy *SienLek* 140v, 24, 116; *Oczko* 16, [40]; *KochFr* 134; *Calep* 484b, 748a, 1138a; Więc dłón miękka/ twarz biała/ moweczka piełzczona: *A łukienka iákoby z rąbká wywiniona* *KlonWor* 62.

W porównaniach (2): *TO ziele [...]* korzenie ma łzyrokie iakho dłoni s palczy *FalZioł I* 112b; *BibRadz 3.Reg* 18/44.

Zwroty: »dłonią bić, być bitym« = *policzkować* (1 : 1): *TarDuch C2v*; *Depalmo*, *Pogębkuyę*/ *policzkuyę* dłonią biyę. *Mącz* 274b.

»bić dłonią w dłón« = *dobijać targu* (1): *Przedaway kupuy/ hándluy/ biy* dłonią w dłón/ *Zyfk łobie vgoń*. *KlonFlis H2*.

»dłonią w dłón bić« = *klaskać* (1): *Popysmus*, *Trzask/ klask/* gdy kto dłónią w dłón biye. *Mącz* 312b.

»dłonią [komu] dorobić« = *policzkować* (1): *Expalmare*, *Depalmare*, *id est*, *palmis caedere*, *Dłonią komu dorobić*. *Mącz* 111c.

»dłonią klaskać, dłońmi trzaskać« (1 : 1): *Pálterz áczkolwiek go łłuchał/ Włzákož do kofzá pogładał: Częłto dłońmi trzáłkáiác/ Myłz od niego odpłafzáiác*. *BierEz P4*; *WSzytcy narodowie kláłfkaycie* (*marg*) dłonią. (–) *rękomá* *BudBib Ps* 46/2.

»przyjść z prózną dłonią« = *przyjść bez daru* (1): *Iuž drzwi káždemu kthory przydzie s prózną dłonią závárté będą* *RejZwierc* 55.

Wyrażenia: »dłón człowicza« (1): *Oto máłuczki obłoczek iáko dłón człowicza* [*sicut vola viri*] wyłtępuie zmorzá *BibRadz 3.Reg* 18/44.

»dłón ręki, rękú« (1 : 1): *ZapWar* 1545 nr 2629; łą niektorzy czo mieniá aby rzeczy przyłzłe mogły być poznawane po liniach, [...] niektorich na dłoni rękú przyrodzonych y wyrażonych *GlabGad P*.

Szeregi: »od dłoni (aż) do łokcia« [szyk: 2 : 1] (3): Arcybiłkup [...] pomazał Krolowi prawą rękę/ od dłoni aż do łokciá *BielKron* 329; *StryjWjaz* C2v, D3.

»pięść i (albo) dłoń« (2): Iezu ktorys pięściami y dłońiami na obliczu y na szij od grzesznikow był bit *TarDuch* C2v; *Compressa palma aut porrecta ferire*, Pięścią albo dłonią vderzić. *Mącz* 320d.

W przem (5) : Aza (iuz) teraz dłoń Zewáchá y Cálmunny w ręku twoich [*palma Zebach et Calmunna in manu tua*]/ żebychmy dali woysku twemu chlebá? *BudBib Iudic* 8/6; Ielli zwrocił krok moy z drogi/ á zá oczymá moiemá chodziło ferce moie/ á ná dłoniach moich [*manibus meis*] przylnęło cożkolwiek. *BudBib Iob* 31/7, *Iudic* 8/15.

Zwrot: »klaskać dłonią« (1): Rzeki niech klefzczą dłonią [*flumina plaudent manu*]/ śpołem y gory niech huczą. *BudBib Ps* 97/8.

Wyrażenie: »niebaczna dłoń« (1): Nie płużą v mnie miecze/ Gdy nie bączna dłoń w luby pokoy śiecze. *RybGęśli* C2.

a. *W opisie znaków Zodiaku* (3) :

Wyrażenia: »lewa dłoń« (1): Wten czás Wieloryb fwóy plułk z wody vkázuie: A Bootá piérwzy znak pod ziemię wpráwuie. Ktorych czwórzy go topią/ okróm lewéy dłoni: Bo téy wąż Oceaná nieświádomy broní. *KochPhaen* 24.

»prawa dłoń« (2): W Koło koniá/ dwie rybie przed łobą fye chronią: A temu grzywy sięga Wodnik prawą dłonią. *KochPhaen* 11, 18.

2. *Nazwa jednostki miary długości używanej w starożytności, powszechnej też w dawnej Polsce; palmus* *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *dorum* *Mącz*, *Cn*; *lichos*, *spithama*, *dodrans pedis*, *triens Cn*; *doron* *Mącz* (38) : *Palmus*, *dlon* vel *potius pyąszcz palmus*, *est mensurae genus a digito minimo usque ad pollicem* *BartBydg* 105v; á dopełnienie ie⁸⁰ [ołtarza] aż do kráiu iego/ w około dłoń iedná [*palmus unus*] *Leop Ez* 43/13; *Bipalmis*, Dwie dłoni ná szerszą. *Mącz* 25b, 78d, 95a, 334d.

W charakterystycznych połączeniach: *dłoń na szerz* (6), *na dłuż* (2), *w mięsz* (2), *wzwyż* (1); *z liczebnikiem głównym* (17).

W porównaniach (2): [*ryba wielka*] dwa zęby ma wyfzłe dáleko z gęby/ ná szersz iáko dwie dłoni ieden ząb *BielKron* 452; *Quadrans pedis*, Czwarta część łtopy/ to yełt dłoń/ álbo ták szerozo yáko dłoń. *Mącz* 334d.

Szeregi: »łokieć i dłoń; na (ile) łokieć i na dłoń« (3; 3): A te záś miáry ołtarzá w łokciu náprawdziwfym/ kthory miał łokieć y dłoń [*habebat cubitum et palmum*] *Leop Ez* 43/13; Goliáth z woyská Filiłyńfkiego/ mąż wielkiey vrody z narodu Gigantow/ ná wzwyż łżeść łokci y ná dłoń [*altitudinis sex cubitorum et palmi Vulg 1.Reg 17/4*] prześladował lud Izráelfki *BielKron* 65v; Naprzód ma być miárá ná czternaście łokiet y ná dłóni [*quatuordecim ulnas et unam palmam*] *GrzepGeom* L2v, L4 [2 r.], L4v.

»(ile) dłoni albo (ile) palców; na ile dłoni, na ile palcy« (1; 1): *Spithama*, Piądz/ álbo miárá. *Tres palmos*. Trzi dłoni álbo dwánaście páców ofięgáyąca. *Mącz* 409c, 88a.

»na (ilu) palcach albo na dłoń« (1): *Crassitudine quadrantali*, Ná czterech pácách álbo ná dłoń w mięsz. *Mącz* 334d.

»cztery palce to jest dłoń; na pięci palcach to jest na dłoni« (1; 1): Palmus, mensurae genus, Miara cztery palce w łezzi odlegająca/ to jest dłoń na łezzi. *Mącz* 274b; Trientalia folia, O trzecią część łopy wzwyż w elkie/ to jest na czterech wielkich palcach albo na pięci palcach innych/ to jest na prawej dłoni. *Mącz* 464d.

»stopa i dłoń, na stopę i na dłoń« (1 : 1): Palmiped alis, Miara pułtory łopy albo stopę y dłoń odlegająca. *Mącz* 274b; Palmipedalis – Na stopę y na dłoń łezzi. *Calep* 749a.

Wyrażenie przyimkowe: »na dłoń« [w tym: w liczbie mnogiej po liczebniku głównym (11)] (22): [Chrystus był] ny cz ułły yedno na ołzmy dlon uelkych a na dzyeuyacz m nyelznych *PatKaz III* 118v; *ZLotogłow* [...] pęth ma na dwie dłoni wzwyż *FalZioł* I 92d, V 28; *Leop* 3.Reg 7/26; *BibRadz* 2.Par 4/5, *Ez* 40/43; [efod] lie na bocech ma ściągac złotemi łezurami w złote pierścienie [...] maiac na pierłiach otwor na łezzi y na dluz na dłoń granowity [Vulg *Ex* 28/16] *BielKron* 34, 452; *Mącz* 290a, 453a; *SienLek* 166v, 168; *Strum* K2; *Calep* 131b, 321a. Cf *Szeregi*.

»na dłoni« (2): *Mącz* 464d; *Pozewek* był na trzy palce/ a minutka [= wypis] na dłoni. *RejZwierc* 189v.

W przen (1) :

Zwrot: »dłonią pomierzyć« (1): ręká moiá vgruntowálá ziemię: á práwicá moiá dłonią pomierzyłá niebiołá [Vulg *Is* 48/13]. *CzechEp* 272.

3. Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej: »dłoń Kryst(us)owa, boża« = *Orchidearum sp. tuberis digitatis* (Rost); roślina z rodziny storczykowatych; palma *Cristi FalZioł*; *melium satyrion Calep* (5 : 1) (6) : tymi ziaruki [!] w Iłpanijey łukna farbuią ktore zową palma Crifiti/ to ielth dłoń Crifitułowa *FalZioł* I 108c; Ielth drugie ziele łtego też rodzaju ktore nazywaią dłoń boża *FalZioł* I 127b, +4c, I 112b; *Calep* 649b, 949a.

Synonimy: 3. zest. dłonki Krystowe, rączki.

TK